

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

13691

~~89X99~~

UF-54

2003

891.542-3

6-52

Westport of June

James H. Thompson

no. 4. 1902

12-

891-99

5-54

այ

42

ԿԵԱՆՔԻ ԿԵՐՊԱՐԱՆԱՓՈՒՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ա.

Ձմեռ էր Թիւրքիայի է. քաղաքի յետ ընկած կեղտոտ թաղերից մէկում գտնուում էր Կորկոտենց դեանափոր խարխուլ խրճիթը, որի լուսամուտների կտարած ապակիներից և պատանոցած ձիթոտ թղթերի ծակերից առատութեամբ ներս էին թափուում կատաղի ձմեռուայ զայրացած բուք ու բորեազները: Խրճիթի ներսը վառարան չը կար, այլ հանգած խարոյկի վրայ դրուած էր տեղական «քուրսին», ծածկուած չուլ ու փալաններով: Գիշերուայ ժամը 12-ն էր: Խրճիթում տիրում էր խորին լուռութիւն: Բոլոր մանր ու խոշորները ցնցոտիների մէջ կողուած չըջապատել էին էուրսին և խումբացնում: Արթուն էր միայն Շուչան ապլան, տանտիկինը, որը, ձէթի ճրագի աղոտ լոյսի տակ ծալապատիկ նստած, կարկատում էր երեխաների չուլ ու փալանները: Քամին քանի գնում կատաղում էր և գուրսը բարձրացնում սարսափելի շուռոց, աղմուկ և թիփի:

Թէև Շուչան ապլան զանազան տախտակներով և փալաններով միշտ աշխատում էր ծածկել կտարած ապակիների բաղմաթիւ ծակ ու ճեղքերը, բայց կատաղի քամու ուժգին հարուածը մէկ ակնթարթում ամեն բան դէն էր շարտում և ձիւնի ահագին փաթիլներ ներս էր թափում ուղղակի քնոտածների վրայ և արթնացնում նրանց, որ աւելի պինդ փաթաթուելով ցնցոտիների մէջ կրկին անուշ խումբացնում էին:

Շուչան ապլայի ամուսինը, որը մի յաղթանդամ, խոշոր ու կուպիտ կերպարանքով, խուզոտ ձայնով, երկար ու կռացած հասակով աղամարդ էր և որին իր ծուռ ու մուռ կազմուածքի համար կոչում էին «Դաւա-Պետրոս», երկու գիշեր էր տուն չէր եկել: Այդ պատճառով Շուչան ապլան սպասողական դրութեան մէջ անհամբեր սպասում էր իր ամուսնուն:

Դաւա-Պետրոսը ըստ իր սովորութեան շատ անգամ գի-

85-4549-38
16193

չերները բացակայ էր լինում տանից: Երբեմն շաբաթներով, ամիսներով անյայտանում էր և յանկարծ լոյս էր ընկնում: Նա որոշ պարապմունք չունէր. քաղաքի ամենամանրարդյական սրիկաների առաջնորդն էր համարուում: Հարբեցողութեամբ, թրդթախաղութեամբ և զանազան տեսակ անազնիւ միջոցներով մի հասարակ ապրուստ հաղիւ հասցնում էր իր գերդաստանին: Խաբել, կեղծել, ստել, կողոպտել, զրկել, ամենայն օր սրտ նրա հետ ծեծել ու ծեծուելը Դաւա-Պետրոսի միակ պարապմունքն էր:

Դաւա-Պետրոսի 15 տարեկան որդին, «Խելստ Աւազը» ամենայն յաջողութեամբ սովորել էր իր հօր բոլոր գործերը և շատ բաների մէջ գերազանցում էր հօրը: Իսկ «Արապ Յարութը», Դաւա-Պետրոսի փոքր կղբայրը, այդ քաղաքում պահում էր հասարակաց տուն, որտեղ անբարոյականութեանց մէջ շաղախուած ամեն տեսակ բարոյապէս փչացած մարդիկ էլ ու մուտ ունէին: Իսկ Արապ Յարութի կինը այդ անբարոյական տան գլխավոր կառավարչուհին էր համարուում:

Շուշան ապլան օգուտ քաղելով իր ամուսնու երկար բացակայութիւնից, շատ անգամ որսում էր իր սիրած տղամարդկերանց, հիւրասիրում էր նրանց, ստանում էր իր վարձատրութիւնը և հոգում իր անհրաժեշտ կարիքները: Ահա այդպիսի ազնիւ միջոցներով էր կառավարուում այդ գերդաստանը— սամբոյջ քաղաքին յայտնի կորկոտենց տունը:

Մինչդեռ Շուշան ապլան կարկատելով տրամբում էր վատ եղանակից, յանկարծ բակի դուռը շտապմամբ բացուեցաւ, և իսկոյն ներս մտաւ Դաւա-Պետրոսը, մի ձնակոլով մարդ էլ շալակին: Շուշանը շտապեց ձէթի ճրագով լուսաւորել բակը և տեղեկանալ դռան բացուելու պատճառը, բայց Դաւա-Պետրոսը մի ակնթարթում հանգցրեց ճրագը և հրամայեց կնոջը սենեակից դուրս չը գալ, իսկ ինքը օտարականին շալակից ցած դրեց սառը գետնի վրայ և իսկոյն մտաւ սենեակ, կրկին և կրկին զգուշացնելով կնոջը ու հարկաւոր պատուէրները տալով, դուրս եկաւ բակը օտարականի մօտ: Օտարականը համարեա ստոած էր. նրա բերանի մէջ լեզուն չորացել էր. աչքերի կրակը մարել, ձեռք ու ոտքը ցրտից սառել փետացել էին. արիւնը երակներում դադարել էր և առհասարակ կենդանութեան նշան շատ քիչ էր երեւում նրա մէջ: Հարկաւոր էր անմիջական օգնութիւն, տաք տեղ, ոգելից ըմպելիք, թէյ, քրտնացնող միջոցներ, բժշկութիւն, բայց այդ բոլորից ոչ միայն ոչ մէկը չկար, այլ ընդհակառակը. անխիղճ Դաւա-Պետրոսը ողորմելի օտարականին պառկեցրել էր ցուրտ բակում սառը գետնի վրայ և ան-

համբեր սպասում էր նրա վերջին շնչին: Օտարականի թանկագին հագուստը, վրայի զարդ ու զարդարանքը զրդեղ էին Պետրոսի ընչաքաղցութիւնը և նա կ'ուզէր որքան կարելի է շուտ տեսնել օտարականի մահը:

Երկու ժամից յետոյ անբախտ օտարականը փչեց իր վերջին շունչը:

Ամենից առաջ Դաւա-Պետրոսը ձեռքը օտարականի դրպանը կոխեց և այնտեղից հանեց մի քսակ լի ոսկի և մի ծալք ուսական հարիւրնոց:

«Այսքանը մինչև մահ ինձ բաւական է, մտածում էր Դաւա-Պետրոսը: Բայց որպէս զի չը կարծուի թէ սրան կողոպտել են, այս վրայի զարդերը—մատանին, արծաթէ գօտին, ժամացոյցը և քսան մանէթ փող թող մնայ դիակի վրայ»:

...Այս խորամանկ վճռից յետոյ Դաւա-Պետրոսը շալակեց ստոած դիակը, դուրս եկաւ խրճիթից, սնցկացաւ խուլ շաւիղներից, վեր գցեց դիակը մի պատի տակ և ինքը ուրիշ ճանապարհով շնչասպառ հասաւ տուն և մի տեղ թագցրեց քսակով ոսկիները և հարիւրանոցները:

Կատաղի քամին մինչև լոյս շարունակուեցաւ և օտարականի դիակի վրայ երեք արշին ձիւն հաւաքեց:

Ստոածի սարք ու կարգից, հագուստի ձևերից երևում էր, որ մի օտար երկրացի ճանապարհորդ էր: Բայց թէ ինչպէս էր ընկել Դաւա-Պետրոսի ճանկը, որտեղից էր գալիս, այս կէս գիշերին, ինչու էր դուրսը մնացել ոչ ոք չը գիտէր: Միայն պտտում էր մի լուր, որ Դաւա-Պետրոսը այսպիսի վատ եղանակներին սովորութիւն ունէր, քաղաքից դուրս, ճանապարհների վրայ սպասել և պատահած անփորձ և անձանօթ ճանապարհորդներին կեղծ կարեկցութիւն ցոյց տալ, առաջնորդել, տուն հրաւիրել, հիւրասիրել, կամ յարմար դէպքում «զլուխը աղել»:

Լուսացաւ: Քամին դադարեց: Թիակներով, աւելներով դուրս թափուեցին զանազան աներից մարդիկ և սկսեցին դուռ ու կտուր մաքրել, ճանապարհներ բաց անել:

Մէկ շաբաթից յետոյ, երբ ձիւնը հալուեց, բացուեցաւ օտարականի ստոած դիակը և յանձնուեցաւ տեղական ոստիկանութեան, որ կազմեց հետեւեալ արձանագրութիւնը. «Մի օտար ճանապարհորդ գիշերը մնացել է դուրսը և ինքն իրան սառել, մէջ տեղը մի տեսակ շարագործութիւն չի երևում, որովհետև շարագործը կը տանէր մատանին, արծաթէ գօտին, ժամացոյցը և դրպանի 20 ու:» Բայց թէ ով էր, որտեղացի էր, ինչ մարդ

էր, ոստիկանութիւնը այդ մանրամասնութիւնները չը կարողացաւ իմանալ:

Այս անցքից երկար ժամանակ յետոյ լրագրութեան մէջ տպուեցաւ հետեւեալ յայտարարութիւնը. «Ահա մէկ տարուց աւելի է որ անյայտացել է Մ. քաղաքի հարուստ վաճառական մի հրէայ, մօտ 60 տարեկան, որի գրպանում եղել է 900 Օսմանեան ոսկի և 4000 մանէթի ուսական թղթադրամ: Այս մասին ճիշդ տեղեկութիւն տուողները օրինաւոր վարձատրութիւն կը ստանան»:

Է. քաղաքի ոստիկանութիւնը պատշաճաւոր տեղեկութիւնը տուեց հանգուցեալի մասին և գործը դրսնով էլ վերջացաւ:

Դաւա-Պետրոսը այժմ արդէն հարուստ է. 13 հազար մանէթ նազդ փող ունի: Նրա համբերութիւնը այժմ հատել է. էլ չի ուզում հասարակ ապրել. կամենում է ոսկիների քսակի բերանը բաց անել, ծախսեր անել, նոր գեղեցիկ տներ շինել, բարձր շրջանների մէջ մտնել, ուտել խմել, հագնել, վերջապէս շաղախ դառնալ: «Բայց չէ, զգո՛յ՛, մտածում էր Դաւա-Պետրոսը, յանկարծ սկսել չի կարելի, ժողովուրդը ի՞նչ կ'ստէ: Ես անգործ մարդ, մի այդպիսի աչքի ընկնող գործ սկսեմ թէ չէ, բոլորի ուշադրութիւնը ինձ վրայ կը դառնայ և պիտի սկսեն մեղադրել ինձ քաղաքիս մէջ պատահած զանազան աւազակութիւնների մէջ»:

Մարդ ունեւոր լինի ու աղքատի պէս ապրի, փող ունենայ ու չը կարողանայ առատ առատ ծախսել. սա դրութիւն չէր և մանաւանդ Դաւա-Պետրոսի համար բոլորովին անտանելի: Ուրիշ հնար չը կար. Դաւա-Պետրոսը վճուեց հեռանալ Թիւրքիայից, գնալ Ռուսաստան և մշտական բնակութիւն հաստատել այնտեղ և առատ գործադրել հրէայի ոսկիները:

Այդպէս էլ արաւ:

Բ

Անցաւ քսան տարի: Աշնան վերջերումն էր: Կարկուտը տարել էր տեղական բերքերը: Տարին սարսափելի երաշտ էր. մանաւանդ երկրագործ դասը սովամահ կոտորուում էր: Ամբողջ կովկասում հացի ծայրայեղ թանգութիւն էր: Աղքատ դասակարգը ճանձների պէս կոտորուում էր: Յորեւի սոմարը բարձրացաւ 80 ս.: Գիւղացին կիսագնի վաճառում էր իր եղը, կովը, գոմէշը, իր երկրագործական գործիքները, իր հագի շորերը, «թաղայ» հարսի զարդ ու զարդարանքները և վերջապէս զրաւ էր

դնում իր անշարժ կալուածները, որպէս զի մի կտոր ցամաք հաց ճարի իր մանր ու խոշոր գերդաստանի համար:

Անգութ վաշխառուների հնձկու ամենայարմար ժամանակն էր. այս պարագիտները ամենամանխիղճ կերպով ծծում էին աղքատ գիւղացիների արիւնը: Ո՛վ որ շտեմարանում ցորեն, գարի ունէր աժան տարիներում հաւաքած, այժմ դարձնում էր տեղնուտեղ ոսկի մէկին 20—30 աշխատանքով:

Ռուսաստանի X. քաղաքի գլխաւոր փողոցի վրայ գտնուում էր մի նշանաւոր վաշխառուի գրասենեակը, որին կից էր և նրա գարու, ցորենի և կաշուի շտեմարանները:

Վաշխառու աղան—այդ ոսկէ հորթը, թանկագին հագուստով, և զանազան ոսկէզէն զարդերով զուգուած բազմել էր թաւշեայ երեսով պատած բազկաթոռի վրայ, իր յատուկ գրասենեանի մօտ, որի վրայ դարած էին բազմաթիւ հաստափոր հաշուեմատեաններ, հեռագիրներ, ցուցակներ, և առհասարակ գրասենեանի վերաբերեալ ամեն տեսակ չքեղ առարկաներ: Անկիւնում դրուած էր հարիւր փթի ծանրութեամբ շինուած երկաթէ «կասսան» զանազան տեսակ գաղտնի փականքներով: Երկու երիտասարդ գրադիրներ, առանձին-առանձին գրասեղանների մօտ նստած, կատարում էին ընթացիկ գործերը: Ծառաները անդադար էլ ու մուտ անելով, դէս ու դէն էին վազում և աղայի զանազան հրամանները կատարում: Իսկ ինքը աղան հաշուեչիթքի հատիկները չիսկչիսկացնելով, իր օրական եկամուտի գումարներն էր ստուգում և զանազան հաշիւներ տեսնում:—Հաղարաւոր մարդիկ ճանձների նման էլ ու մուտ էին անում աղայի գրասենեակը և հազար ու մի տեսակ հարց ու խնդիրներ առաջարկում:

«Աղա ջան, Աստծու խաթեր, ի՞նչ կ'ուզես, ան, մի սոմար ցորեն տուր, երեխէքս սովից կոտորուում են»:

«Աղա ջան, գլխիդ մատաղ, ինչքան շահ ուզում ես, կը տամ, աներս զալոգ կը դնեմ, երկու սոմար ցորեն ինձ հասցրու»:

«Աղա ջան, Աստծու խաթեր, ախր ես մեղք եմ, մինչև երբ չարչարես, քանի տանիս և բերես, ես աղքատ մարդ եմ, քո շինութեան մէջ ամբողջ շորս ամիս քար ու հող եմ կրել, սուր իմ աշխատանքը, երեխէքս սոված կոտորուում են»:

«Աղա ջան, երկինք, դետինք, ծով, ցամաք որ չունեմ, թէկուզ խեղդես, ջէպիցս կոպէկ չես հանիլ, խնայիր. էս երկու ամիսն էլ համբերիր, տեսնենք, Աստուած ի՞նչ լուս ու ճար է անում, ախր ինչու ես դանգատ արել, ինչու ես ինձի բանտը դնել տալիս»:

«Աղա ջան, ախր փողը առար ու թամասուկս չը պատուեցիր, էդ լաւ չէ, ո՞վ գիտի, մենք մահկանացու ենք, յետոյ դրա տակից մեղք չը ծնի»:

«Աղա ջան, ախր փողդ վճարեցի, իմ զաւոյնները ինչու չես վերագարձնում»:

«Աղա ջան, ախր ես իմ պարտքը բոլորովին տուել եմ ու հրամանքդ էլ ասացիր թէ թամասուկը պատուել եմ, հիմի էլ ինչ գանգատ ես արել սուտը»:

Ահա այսպէս լցւում էին աղայի գրասենեակը և հազար ու մի տեսակ հարցեր, առաջարկութիւններ, խնդիրներ, բողոքներ, արտունջներ, պայմաններ, գրաւականներ, մուրհակագրեր... թափում էին աղայի գլխին և սպասում բաւարար պատասխանի: Աղայի գլուխը երկաթից էլ պինդ էր, որ այսպիսի խառնաշփոթ աղմուկների մէջ չէր տրաքւում: Նա անգլիական սառնութեամբ, առանց վրդովուելու, ամենքի հետ խօսում, ամենքին մի պատշաճաւոր պատասխան էր տալիս. որին, որպէս անկարգ մարդու դուրս վճռում, որին լսի քաղցր խոստումով ճանապարհ քցում, որին հրէջաւոր տոկոսով փող տալիս, որին, կրկնակի գրաւական առնելուց յետոյ, օրինաւոր թղթով ցորեն կամ գարի տալիս, որին անպատուում, որին քօթակ, որին սպառնալիք, որին խրատ, որի տալիքը խաղառ ուրանում, որի եղած չեղածը աճուրդով վաճառել տալիս և իր հաշիւը վերջացնում: Ամենայն օր այս միևնոյն տեսարանները աղայի գրասենեակում կրկնում էր և օրական պարապմունքը վերջանում:

Աղան, բացի նրանից որ զանազան քաղաքներում ունէր հացհատիկների հարուստ շտեմարաններ, միևնոյն ժամանակ տաւարի կաշու և զանազան թանկագին մորթիների առուտուր էլ ունէր նշանաւոր քաղաքների գործարանների հետ: Աղան նըշանաւոր «փողրագլի» էր, արքունի ամենանշանաւոր շինութիւնները աղայի ձեռքով էին վերջանում:

Աղայի սեպհական կալուածները, ջրաղայները հոյակապ աները, բազմաթիւ կրպակները, բաղնիսները և քարվանսարանները, ահագին եկամուտ էին տալիս:

«Ձանս, զարմանալով հարցնում էին իրար տեղացիք, կորկոտենց Դաւա-Պետրոսը թիւրքիայից որ մեր քաղաքը եկաւ, չուր չլին էրնէլ կուտար կը, աս ինչ էղաւ օր, աս քսան տարուայ մէջ ասքան կարողութեն թոփ էրեց ու հիմա ալ Պետրոս-աղա դառաւ...»

Գ

Աղա-Պետրոսը գրասենեակի հաշիւները վերջացրեց, գրադիրներին, գործակատարներին, ծառաներին հարկաւոր պատուէրները տուեց, դուրս եկաւ գրասենեակից, և աչքերը դէպի արևմուտք դարձնելուն պէս, մի կտրք նոյն անկնթարթում նրա առաջը կանգնեց: Թանկագին մուշտակի մէջ փաթաթուած աղան նստեցաւ կառքը, գոռոզաբար շուռ եկաւ քամակի վրայ, վերուեցաւ, ուրոնց բեխերը և հրամայեց կառապանին «գնա»:

Հինգ րոպէից յետոյ որոտագին դղրդիւնով կառքը կանգնեց մի հոյակապ երկյարկանի շինութեան առաջ: Պետրոս աղան դուրս եկաւ կառքից, վարձատրեց կառապանին, ներս մտաւ և մարմարոնէ սանդուխներով բարձրացաւ վերև, մտաւ դահլիճ:

Հրաշալի էր Պետրոս աղայի ապարանքը. կատարեալ պալատ: Բոլոր սենեակները, դահլիճը, առանձնասենեակները, ընդունարանը, ննջարանը, նախասենեակները... բոլորը, բոլորը զարդարուած էին պատշաճաւոր կահ կարասիներով, ամենաթանկագին գորգերով, մետաքսեայ վարագոյրներով:

Շուշան-ապլան այժմ դառել է մի գոռոզ և մեծամիտ խանում: Այն սղորմելի ցնցոտիների մէջ ապրող Շուշանը այժմ թանկագին հագուստների և հազուադիւտ զարդ ու զարդարանքների մէջ լողում է:

Այդ օրը, թէ աղամարդ և թէ կինարմատ, բոլոր տանեցիք տանն էին: Երեկոյան շապլ ընթրիքից յետոյ, աղամարդիկ առանձնացան մի ուրիշ սենեակ իրանց օրական գործունէութեանց մասին միմեանց հաշիւ տալու:

«Ի՞նչ արիր, Աւագ, վերջացրի՞ր այն անպիտան գիւղացու հետ հաշիւները»: Դիմեց աղան իր որդուն:

— Ի հարկէ վերջացրի, նրա հօրն սղորմի, նա իր էլ գիւղացի տեղով ուզում է մեր փողերը ուտել: Մէկին չորս քթից հանեցի: Ամենից առաջ, պրիստաւի հետ գնացինք դաշտը, նախրի միջից ջոկեցինք նրա կովերը. ոչխարի հօտից ջոկեցինք ոչխարները, այծերը. գութանի առաջ կտրեցինք, արձակեցինք նրա եզները: Բոլորը հաւաքեցինք, քշեցինք գիւղ: Յետոյ յանկարծ մտանք առև: Կնանիքը փախան ամեն մի քունջ մտան, երեխէքը սկսեցին, լաց լինել, ճուալ, բոռալ, բաց ո՞վ է ականջ էնողը. բաց արինք կանանց սնգուկները, կտրեցինք թաղայ հարսի նախշուն սնգուկը, դուրս հանեցինք զարգեր, հագնելիք:

ներ: Այս ժամանակ կանայք կատաղեցին. սկսեցին ընդդիմութիւն ցոյց տալ, բայց դիժ պրիստաւի պլէդը նրանց լուսեցեց: Այնքան արտասուք թափեցին, դուրս թափան հարեաններին օգնութեան կանչեցին, որ չափը անչաւ. բայց մենք մեր գործը տեսանք»:

—Միթէ այդքան հարուստ է այդ անպիտանը.

«Ո՛հ հարկէ հարուստ է. գրո՞ղ է դիպելը

—Հապա ինչո՞ւ չի տալիս իր պարտքը:

«Նաղդ փող չունիմ, ասում է, ժամանակ տուէք, տարեկան երեք հարիւր մանէթ կը տամ կը վերջացնեմ երկու տարուս:

—Միթէ դրա պարտքը 600 մանէթ է. հապա ես գիտեմ թէ շատ է:

«Ի՞նչու պիտի շատ լինի. հաշուով չէ. ընդամենը մենք դրան տուել ենք, հինգ տարի առաջ հինգ սոմար ցորեն. սոմարը 10 մնթ. արժողութեամբ և հինգ սոմար գարի 5 մնթ. արժողութեամբ: Կը նշանակէ՝ մենք դրան տուել ենք ընդամենը 75 ս. ցորեն և գարի: Տարին երեք անգամ բարաթը նորոգել եմ, թումանին միշտ 40 կոպ. տոկոս եմ վրայ եկել: Դէ հիմա, հաշուիր, տես, հինգ տարին ի՞նչ կ'անէ: Մինչև հիմա առել ենք այդ մարդից 7 սոմար ցորեն, 5 սոմար գարի. 200 մնթ. փող, մի տարի տղէն մեր տանը ծառայել է և այժմ էլ օրինաւոր վեկսիլով պարտ է 600 ուրլի»:

—Ելի քիչ է:—Լաւ, յետոյ ի՞նչ արիք:

—Ի՞նչ պիտի անենք: Եղած չեղածը քշեցինք, բերինք քաղաք. վաղը տորգով ծախել կը տամ և մեր փողերը կը վերջնեմ. պրծաւ, գնաց:

«Շատ լաւ կ'անես, աչքն էլ կը հանես, մինչև դրանց այդպէս չը խայտառակես, միւսները չեն խեղճանալ»:

«Ի՞նչ ինչ արիր, Յարութ, հարցրեց նա իր եղբորից, մշակների գործը վերջացրիր: Կոխ դալմադալ խոմ չեղաւ»:

—Հապա չեղաւ: Երեք հարիւր մշակ մի անգամից խօսք մէկ արած, գործը դադարեցրին և հաւաքուեցան գլխիս: Ամենքը մի կողմից բղաւում, աղաղակում, փող են ուզում: Որը երկու ամիս է բանել, որը երկու շաբաթ, որը քսան օր, 15 օրից պակաս աշխատող չը կայ: Օրական իւրաքանչիւրին պիտի տանք 60 կոպէկ. բայց դեռ ոչ մէկին մի կոպէկ չենք տուել:

—Գլուխները քարն են տուել. թող ինչքան ուզում են, բղաւեն, ուր ուզում են, թող գնան, օրական 40 կոպէկից աւելի ոչ չքի չը տաս:

—Բայց ես մի լաւ բան եմ արել, աւելի շատախօսներից

մի քսան հողի ջոկել եմ և խոստացել եմ նրանց տալ օրական 70 կ., այն պայմանով, որ հարկը պահանջած ժամանակ, վկայեն թէ մենք բոլորս օրական 40 կոպէկով ենք վարձուած:

—Շատ լաւ ես արել: Վաղը կիւրակի է, դու դրանց բուրին հաւաքիր, բեր կանտոր, ևս դրանց հախից կը դամ:

Ահա, այսպէս մեր աղաները միմեանց մասնաւոր տեղեկութիւն տալուց յետոյ, երեքն էլ դուրս եկան տանից:

Պետրոսը շտապում էր կլուբ՝ թուղթ խաղալու, Յարութը հրաւիրուած էր դիչերը քէֆ անելու, իսկ Աւագը այդ դիչեր պիտի անցկայնէր իւր տարփածունու մօտ:

Գ

Երեկոյեան ժամը 10-ն էր: Պ. մայրաքաղաքի սալայատակ փողոցներում անց ու դարձ անող բազմաթիւ կառքերը զըրդայնում էին աջ ու ձախ կանգնած հոյակապ շինութիւնները: Փողոցներում ախրում էր ծայրայեղ կենդանութիւն. կեանքը ետում էր: Այդ ժամանակ գլխաւոր փողոցներից մէկի միջից անցնում էր սրբնթաց մի շքեղ կառք, որի մէջ երկու օրիորդների հանդէպ նստած էր մի թխաղէմ մօտ 22 տարեկան գիմնադիտո:

—«Направо» հրամայեց կառապանին, երիտասարդ գիմնադիտո և հինգ րոպէից յետոյ աւելայրեց. «Сто!»:

Կառքը կանգնեց: Գիմնադիտար վեր եկաւ կառքից և, տիրապետող մօզայի ամենահարմար ձևերին համաձայն, բռնելով մատաղահաս օրիորդների փոքրիկ և ձիւնափայլ թաթիկներից քնքշարար վեր բերեց կառքից:

Մատաղահաս կոյսերը երկուսն էլ ուռւ էին, և մէկը միւսից զեղեցիկ ու հրապուրիչ. շէկլիկ, զանդուր մաղերով, կապոյտ աչերով, սպիտակախառն կարմիր այտերով, բարակ նազելի հասակով:

Գիմնադիտաի աջ ու ձախ կողմերից թևանցուկ արած, օրիորդները, հանաքներ անելով, սանդուխտներից բարձրացան վերին յարկը: Օրիորդները առաջին անգամն էին մտնում այտանդ և առաջին անգամն էին ծանօթանում գիմնադիտաի հետ: Երկու շքեղ սենեակներ, իրանց սաքը ու կարգով, Ընդունարանը ջոկ, ննջարանը ջոկ, խոհանոցը ջոկ, կարգին ծառայ և անային զանազան պարագաներ: Կարծես պսակուած մարդու բնակարան լինէր:

Երիտասարդ գիմնադիտար կովիտակցի մի հռչակաւոր հարուստի որդի էր, որին ծնողները սիրելու փոխանակ պաշտում

էին: Ամսական հինգ հարիւր ուրբի փող էին ուղարկում իրանց փոքրիկ, ամենասիրելի որդուն, որ իրան չը զրկի, կարգին ապրի, լաւ ուսում առնի և մարդ դառնայ:

Խորամանկ օրիորդները հասկանալով որ մի իւզալի աեղ են ընկել, կրկնապատկեցին իրանց սիրալիութիւնը, և զանազան հրապուրիչ ձևերով, ամեն ջանք էին թափում դուր գալ երիտասարդին:

—Սաշա, (այսպէս էր գիմնադիստի անունը) եթէ քո ծնողները այդքան հարուստ են, էլ ինչ հարկաւոր է քեզ բարձր ուսում, պսակուիր մի սիրուն աղջկայ հետ և քեզ համար հանգիստ ապրիր:

—Ձէ, Սոնիչկա, ես պսակուել չեմ սիրում և ինչ հարկաւոր է կապուել մէկի հետ: Այսպէս ազատ աւելի լաւ է, որ ուսում ուզենամ, նրա հետ ժամանակ անցկացնեմ: Օրինակ, երէկ մի հրէայի գեղեցիկ աղջիկ էի ճարել, այսօր էլ դուք պատահեցաք, վաղը մի ուրիշ կը գտնեմ: Միակերպութիւնը շատ ձանձրալի է. ես սիրում եմ կեանքի զանազանակերպութիւնը և տեսարանների շուտ շուտ փոփոխութիւն:

—Սաշա, մէջ մտաւ Մաշան, հէնց այդ ազատասիրութեան պատճառով է, որ մենք էլ չենք ուզում մեր կեանքը կապել մէկի հետ: Այս տեսակ ազատութիւնը ամուսնութիւնից երջանիկ է:

—Բայց եթէ Սաշայի պէս մի կրթուած և հարուստ երիտասարդ պատահի, ես ամուսնութիւնը նախադաս կը համարեմ այս տեսակ ազատութիւնից, աւելացրեց Սոնիչկան:

«Մրանից էլ լաւ պատահել, ժպտալով պատասխանեց Սաշան. եթէ կը ցանկանաք, հէնց այսօր ամեն բան վերջացնենք. գնանք, պսակուենք... ամուսնանանք, թէկուզ երկուսիդ հետ էլ... հա, հա, հա...»

Ապա սկսուեցան կատակներ, սրախօսութիւններ, փոխադարձ համբոյրներ, գրկախառնութիւններ, սենեակի մէջ դէս ու դէն վազվզել, միմեանց քաշքշել, երգել, պարել մինչև որ ծառան ձայն տուեց. «Աղա, ընթրիքը պատրաստ է»:

—Դէ, дУШОНЬКИ, համեցէք սեղանատուն: Սոնիչկա, դու աջ կողմս. Մաշան, դու ձախ կողմս: Ահա այդպէս նստեցէք. մօտ, մօտ, էլի էլի, ահա այդպէս. բրաւօ, ուռան, բղաւեց ուրախութիւնից Սաշան:

Խոհարարը իր աղայի հրամանին համաձայն այնպիսի մի հարուստ սեզան էր պատրաստել, որ կարծես հրաւէրը կար:

—Դէ, Սոնիչկա, Մաշինկա, էլ սպասելու ժամանակ չէ, ածեցէք բաժակներդ, առաջարկեց Սաշան. լիքը, լիքը... ահա

այդպէս. դէ մօտեցրէք բաժակներդ, խփենք իրար, չխկացնենք... շատ լաւ. հիմա էլ նուիրենք իրար մի մի անուշ համբոյր:

Այս սիրահարական ճառից յետոյ Սաշան դարգակեց բաժակը մինչ վերջին կաթիլ:

Օրիորդները նոյնպէս մի քանի պատշաճաւոր կոմպլիմենտներ ասելով, գովելով Սաշայի բնաւորութիւնն ու սովորութիւնը, վայելեցին շնորհակալութեան բաժակները: Այնուհետև սկսուեցաւ ընթրիքը, թանկագին խմիչքների կոնծարանութիւնը և այլն:

Միւս օրը կէս օրին արթնացաւ Սաշան և նրա երկու հիւրերը: Մի ամբողջ ժամ էլ զանազան անմեղ կատակներ արին, միմեանց քաշքշեցին. և վերջապէս զանազան օյինրազութիւնից յետոյ հազնուեցին, լուացուեցին: Հէնց այս ուրախալի ժամին փոստային ծառայողը թոյլտութիւն ստանալով ծառայից ներս մտաւ և Սաշային տուեց 500 ռ. ծանուցագիրը ու մի հասարակ նամակ և ստանալով իր «նալոդկին» հեռացաւ: Սաշան իսկոյն ճանաչեց հօր ձեռքը և ուրախութիւնից ձայն տուեց. «քէֆ արէք, աղաւնիներս. հայրս ինձ 500 ռ. փող է ուղարկել»: Բաց արեց նամակը և կարգաց հետեւել:

«Սիրելի որդեակս, անուշիկ Սաշա ջան, ահա սոյն նամակի հետ միևնոյն փոշտով ուղարկում եմ քեզ 500 ռ.: Քո կարօտով մենք բոլորս մաշուում ենք, մանաւանդ մայրդ գիշեր ցերեկ քո առողջութեան վրայ է մտածում: Աշխատիր, որդեակս, աշխատիր, դասերդ լաւ սովորիր, որ եկող տարի աւարտես և գաս մեղ ուրախացնեալ: Աշխատիր մեր աշխատանքը դուր չկորցնես: Ահա երկու ամսից աւելի է քեզանից նամակ չունինք. երեւի դասերով ծանրաբեռնուած ես. նամակ գրելու ժամանակ չունիս: Բայց այս նամակիս պատասխանը շուտ գրիր»:

Մնամ քո հայր Պետրոս Կորկոտեանց»:

Սաշան նամակը կարդալուց յետոյ դէն չպրտեց:

«Է՛հ, սա էլ բան է գրում. «աշխատիր, աշխատիր» կարծես իմ գլուխը երկաթի գլուխ է. կարծես ես գիւղացու եզ եմ. գիշեր ցերեկ պիտի աշխատեմ, որ աւարտեմ. որ չաւարտեմ, կարծես սոված պիտի մեռնեմ: Լաւ, ինչ ուզում է, թող գրէ, ես իմ բանը գիտեմ. առայժմ հարկաւոր է հազնուել և գնալ փողերը ստանալ»:

Սաշան հազնուեցաւ և իր հրեշտակների հետ սեզան նրասեցան առաւօտեան թէյը և նախաճաշիկը վայելելու:

Աղջկերքը գնացին: Սաշան մտաց մենակ. մեքենայաբար մօտեցաւ գրասեղանին, և երբ նկատեց իր դասագրքերը, գրութեան տետրակները և երբ մտաբերեց ուսուցչի պատուէրները

դասի վերաբերեալ, բարկութեան հետ մի տեսակ զգուանք առաջ եկաւ նրա մէջ:

Ա՛խ, երանի, հազար երանի այն օրը, որ ես կ'ազատուեմ այս անիծեալ գրքերից, որոնք դառել են ինձ համար կատարեալ ցեցեր և մաշում են իմ կեանքը: Ես որ մէկը սովորեմ, սա պիտի արտագրեմ, նա պիտի շարադրեմ, երրորդը պիտի վճռեմ. յետոյ պատմութիւն, աշխարհագրութիւն, յունարէն, լատիներէն, աս ես ինչ գիտեմ հազար ու մի տեսակ յիմարութիւններ: Դէ այժմ արի, մինչև կէս գիշեր կուրծքդ դրասեղանին՝ դէմ արա, գրիր ու կարդա, որ ինչ, ինչիս է պէտք: Չէ, էլ համբերել չեմ կարող. պիտի մի հնար մտածել և ազատուել այս անխժած գրքերից»:

Ե

Անցկացաւ երկու տարի: Դպրոցների արձակուրդների ժամանակն էր. Սաշան արդէն վերջնականապէս արտաքսուած էր դպրոցից իր անընդունակութեան, իր ծուլութեան և իր աններելի անբարոյական վարք ու բարբի պատճառով:

Սաշան մի քանի անգամ արտաքսուած էր դպրոցից, և զանազան ընծաների չնորհիւ կրկին ընդունուած էր, բայց այս անգամ էլ ոչ մի հնար չր կար ընդունելու. մանաւանդ որ երրորդ տարին էր որ մնում էր մի և նոյն դասարանում: Ուստի պատրաստուած էր հայրենիք վերադառնալ. բայց նախ քան վերադառնալը նա դիմեց մի խորամանկութեան՝ մի բժշկից ստացաւ այնպիսի մի վկայական, որով վկայուած էր թէ Սաշայի առողջութիւնը չափազանց աշխատելուց խանգարուած է և այսուհետև մտաւոր պարսպմունքը նրան մահ կը պատճառէ. հարկաւոր է հայրենիքի օդն ու ջուրը այդ խանգարուած առողջութիւնը վերականգնելու համար:

Սաշան բժշկի վկայականի հետ ուղարկեց հօրը հետեւեալ նամակը.

«Սիրելի հայրիկ, ես այս տարի յաջողութեամբ աւարտեցի ուսումս. բոլոր առարկաներից հինգ ու չորս եմ ստացել: Երբ որ վկայականս կը ստանամ, կ'ուղարկեմ քեզ տեսնելու և ուրախանալու: Բայց, ինչպէս կը տեսնիս բժշկի վկայականից, առողջութիւնս մի փոքր խանգարուած է և շատերը խորհուրդ են տալիս մի տարի հանգստանալու: Բայց ես առ հասարակ այդ բժշկների վկայականներին նշանակութիւն չեմ տալիս: Ես ցանկութիւն ունիմ նաև բարձր դպրոց մտնել և ուսումս շարունակել և այս ամառ չեմ ուզում հայրենիք գալ. ես կարծում

եմ որ տկարութիւնս կ'անցնի և մի երկու ամսից յետոյ կը լաւանամ: Բայց այնուամենայնիւ, սպասում եմ քո խորհրդին:

Քո որդի Սաշա Կորկոտեանց»:

Պետրոս աղան իր «ազիզ» և պաշտելի որդու նամակը ստանալուն պէս, սաստիկ վրդովուեց և առանց մի վայրկեան կորցնելու հեռագրեց որդուն հետեւեալ բովանդակութեամբ. «Վերցրու Ա. վաճառականից ճանապարհաձախք և առանց ժամանակ կորցնելու ճանապարհ ընկիր: Բարձր դպրոց մտնելու իրաւունք չեմ տալիս, հարկաւոր չէ. շտապիր տուն. բոլորս անհանգիստ ենք: Պատասխանը վճարած է»:

Սաշային էլ այս էր հարկաւոր. նա խորամանկութեամբ հասաւ իր վաղեմի նպատակին. ուստի հեռագրեց հօրը. «Դա՛լիս եմ»:

Օգոստոսի վերջերումն էր: Պետրոս աղայի ապարանքներում սովորականից դուրս կենդանութիւն էր երևում: Կառքերը դալիս ու դնում են այդ տեղ: Բազմաթիւ բարեկամներ, ազգականներ, ծանօթներ և այլ զանազան բարձրաստիճան մարդիկ հեղհեղեղ լցում են ներս և աւելի չքեղայնում հանդէսը: Զինուորների նուազածուների խումբը, զրախտանման պարտիզում չըջան կաղամած, զղրղայնում էր ամբողջ թաղը և քաղցր նուազներով զմայլեցնում հանդիսականներին:

Վիթխարի շինութեան պատուհաններում, պատշգամբներում պատերի ծայրերին վառվում են հաղարաւոր զոյնզոյն ճրագներ և լապանքներ: Բոլոր սենեակներերը, անշքերը, նախասենեակները, մանաւանդ դահլիճը, ճիւղ լուսաւորուած էին: Ընթրիքի ճոխ սեղանի շուրջը պատել են թանկագին հիւրերը:

—Աչքդ լոյս, Պետրոս աղա, չնորհաւորում եմ Սաշայի գալուստը. յոյս ունինք որ նա մեր ազգի համար մի պիտանացու անդամ կը դառնայ, ատենաբանեց մի հայ զինուորական և պիտրժակով կուլ տուեց մի բաժակ գինի:

«Շնորհակալ եմ, չնորհակալ, վառած պատասխանեց Պետրոս աղան, և աւելացրեց. շատ յաջողութեամբ է աւարտել Սաշաս, բոլոր առարկաներից գերազանց է ստացել: Իմ հեռագրիս պատճառով այնպէս շտապ է դուրս եկել, որ միջոց չի ունեցել սպասելու վկայականին. բայց վկայականի պատճէնը բերել է, ահա կարգն, տես, կը հաւանսիս: Իսկական վկայականն էլ սակէ տառերով տպած փոշտով կ'ուղարկեն»:

Սաշան այսպէս էր հաւատացրել իր հօրը և բոլոր բարեկամներին թէ վկայականը փոշտով կ'ուղարկեն:

—Շնորհաւորում եմ Զեր գալուստը Սաշա, շատ ուրախ

եւ որ այդպէս յաջող եւ աւարտել: Յոյս ունեւ որ մի սուրբ ասպարէզ կ'ընտրես քեզ համար և կը սկսես գործել յօգուտ ազգի և ընդհանուր մարդկութեան:

«Շատ չնորհակալ եմ, Գրիգոր աղա, բայց առ այժմ ես ցանկանում եմ գնալ շարունակել, կեղծեց Սաշան, կամենալով հաւատացնել թէ շատ է սիրում ուսումը:

—Ո՛հ, ո՛հ, շեշտելով միջամտեց Պետրոս աղան. էլ դրանից աւելի ուսում ոչ քեզ է հարկաւոր, և ոչ ինձ: Էլ ոչ մի տեղ չեմ թողնիլ:

Պետրոս աղայի բարեկամների և ծանօթների թիւը այնքան շատ էր, որ մի շաբաթից աւելի էր որ նրանց տանը շարունակուում էր «աչքալոյսի» ուրախութիւնը, ամեն օր պար ու երգ էր, քէֆ ու ուրախութիւն էր և համադամ կերակուրների հետ շոյլ կոնծարանութիւն:

Անցկացան օրեր, շաբաթներ, վերջապէս տարիներ, բայց Սաշայի ոսկետառ վկայականը դեռ չերևեցաւ: Հանգամանքները, պահանջները փոխուեցան, վկայականը այլ ևս ոչ ոքի համար նշանակութիւն չուներ:

Սաշա Պետրովիչը այժմ մտել է նոր կեանքի, նոր շրջանի մէջ: Նա այժմ որպէս տանտէր գործի գլուխ կանգնած, կ'նոջ ու զուակների տէր է: Այժմ էլ Սաշա չէ, այլ «Սաշա աղա»: Այժմ նա նշանաւոր գործեր է վերցնում կապալով, ահագին գումարներ է տուն բերում:

Պետրոս աղան, որպէս հոչակաւոր կապալառու քաջ ծանօթ էր այդ գործի մանրամաս գաղտնիքների հետ: Ում բերանը մի ոսկոր պիտի քցել, ում մի թեթիւ ընծայով պիտի պատուել, ում ճաշի պիտի հրաւիրել, ում մի մասնաւոր բաժին պիտի հանել... այս բոլորը քաջ գիտէր Պետրոս աղան և չուտով վարժեցրեց Սաշային էլ այդ արհեստի մէջ:

Սաշան զարմանալի ընդունակ գտնուեցաւ հօր արհեստի մէջ և շատ չուտով ծանօթացաւ փող աշխատելու ամենատարբեր միջոցների հետ: Հէնց այս յատկութեան և ընդունակութեան պատճառով Պետրոս աղան չափազանց սիրում էր նրան:

9

Վերջին ուսումնական պատերազմից յետոյ Մ. քաղաքի երկրագործական թաղում իր նահապետական պարզութեամբ բարի համբաւ էր ստացել Տէր-Ղազարի տունը, որ բաղկացած էր եօթը առոյգ և յաղթանգամ եղբայրներից. եօթն էլ պսակուած: Բոլորն էլ զուակների, թոռների ու ծոռների տէր: Տէր-Ղազարը

գերդաստանի գլուխն էր: Այդ ալեղարդ ծերունին հարիւր տարեկան հասակում դեռ առոյգ ու ժիր էր. դեռ գործում և իրաւունքներ էր բանեցնում տան մէջ: Բացի ծերունի քահանայից բոլորն էլ պարապում էին երկրագործութեամբ: Ամբողջ գերդաստանի թիւը 55 հոգի էր: Այս նահապետական տան մակնունը «Անտէր-խան էր»: Ծշմարիտ որ անտէր խան էր, որովհետև զիշեր ցերեկ սրանց դուռը ամենքի առաջ բաց էր: Զմեռ, զարուն սրանց տան հիւրերը անպակաս էին. ծանօթ, անծանօթ, բարեկամ, թշնամի, քաղաք եկած ժամանակ սայլերով, ձիերով անպատճառ «անտէր խանում» պիտի վեր գային, շաբաթներով ուտէին, խմէին, և իրանց գործերը վերջացնելուց յետոյ, առանց տան տիրոջը տեսնելու, առանց մի դարդակ չնորհակալութեան գնային:

Տէր-Ղազարնց տանը 40 կով էին կթում, 5 մատակ. մի քանի հարիւր գլուխ ոչխար: Իւղը, պանիրը, կաթը, մածոնը, սէրը ըստ ամենայնի առատ էր: Բոլոր գերդաստանը իր բարոյականութեամբ, իր անկեղծ հիւրասիրութեամբ, իր օրինակելի համեստութեամբ, սիրուած ու յարգուած էր քաղաքի պատուաւոր շրջաններում:

Այդ նահապետական ջանասէր մաճկալները «քրտամբ երեսաց քոց կերիցես զհաց քո» ասելով, մէջք մէջքի, կուռ կոան տուած վարում էին զետինը և նրա տուած բարիքներով կերակրում և կերակրում իրանց հետ հարիւրաւոր օրեր ու աղքատներ, հիւրեր ու ճանապարհորդներ:

Այս նահապետական տան մէջ միայն մէկը կար, որ իր գծութեամբ շատ անգամ անմեղ մաճկալներին փորձանքների մէջ էր գցում և վրդովում էր բոլորի խաղաղութիւնը:

Սա գիժ Սարգարն էր, Տէր-Ղազարի վերջին որդին, մօտ 45 տարեկան: Սարգարը որոշ պարապմունք չուներ. թէև շատ գործեր սկսեց, զանազան պաշտօնների մէջ մտաւ, բայց երկար չը տուեց, յաջողութիւն չուեցաւ. որովհետև կեղծել, շողոքորթել, սրտի գաղտնիքը ծածկել չը դիտէր, նրա համար ամեն բան դուռ էր. հէնց այդ պատճառով էլ ոչ ոքի հետ եօրս գնալ չէր իմանում, խաղաղ ապրել չը դիտէր: Նա իր մանկութիւնը անց էր կացրել ձեռ ու քօթակների մէջ. իր ամբողջ կեանքը ճանապարհ էր գրել անթիւ փորձանքների միջից:

Ծշմարիտն ասած, Սարգարը վատ մարդ չէր, վստանգաւոր ընկեր չէր, միայն ծայրայեղ կրքոտ էր, և ամեն բան վճռում էր կրքի ազդեցութեան տակ: Ոչ մի գործ առանց ազմուկի չէր սկսի և առանց ազմուկի չէր վերջացնի: Նրա տաքարիւնու-

Թիւնը, նրա կատարի կիրքը, նրա ազատ համարձակ վարմունքը ամեն բարի բան քար ու քանդ էր անում:

Տէր-Ղազարը, որպէս պապական ժառանգութիւն ունէր և մի ջրաղաց: Զանազան հանգամանքներից ստիպուած հարկաւոր համարուեցաւ ջրաղացը վաճառել: Հրապարակի վրայ երևեցան բազմաթիւ գնողներ. բայց վերջը յաղթանակը տարաւ մեզ ծանօթ Սաշա Պետրովիչը, որ իր անձնական գործերի պատճառով այժմ բնակոււմ էր այտակ, Մ. քաղաքում:

Ջրաղացի գործը յանձնուեցաւ Սարգսրին, որ վերջացնի Սաշա Պետրովիչի հետ. 2500 մանէթով համաձայնութիւն կայացաւ:

Սարգսրը վաճառման թղթի տակ ստորագրոււմ է թէ ջրաղացի դին 2500 մանէթը լիովին ստացայ: Բայց փողը ստանալու ժամանակ, 500 մանէթ պակասոււմ է. ուստի Սաշան խնդրոււմ է մի օր ժամանակ այդ պակասը լրացնելու: Սարգսրը համաձայնոււմ է, վաճառման թուղթը մնում է Սաշայի մօտ. սրով հետև Սարգսրը ամաչում է կասկածել այդպիսի մի հոշակաւոր հարուստի վրայ և վաճառման թուղթը իր մօտ պահել մինչև 500 մանէթի ստանալը:

Լրանում է մի օրը. անցնում է մի շաբաթ. դանում է ամիսներ, բայց Սաշան դեռ չի վճարում մնացեալ 500 մանէթը, միևնոյն ժամանակ տիրապետում է ջրաղացին:

Սարգսրը անձամբ խնդրում է, նամակներ է գրում, միջնորդներ է քոյում, սր գործը խաղաղութեամբ վերջանայ, բայց հնար չի լինում. Սաշան վճարելու միտք չունի. նա բոլորովին ուրանում է իր պարտքը և շատ կռպիտ է վարոււմ Սարգսրի հետ:

Այսպիսի անտանելի հանգամանքների մէջ տաքադուխ Սարգսրը վճռեց գործը ուժով վերջացնել:

Մէկ օր լուր բերին Սարգսրին թէ Սաշան ջրաղացի մէկ պատը վերանորոգել է տալիս:

Սարգսրը կայծակի արագութեամբ հասաւ ջրաղաց հէնց այն ժամանակ, երբ Սաշան ցիլինդրը գլխին, ակնոյնները աչքերին, դուզուած զարդարուած կանգնել էր վարպետների վրայ և զանազան պատուէրներ էր տալիս:

— Բարե քեզ, Սաշա-Պետրովիչ:

«Աստու՛ր բարին, քնթի տակով պատասխանեց Սաշան:

— Այս ի՞նչ ես չինում:

«Քո ի՞նչ գործն է:

— Ի՞նչպէս թէ քո ինչ գործն է. հապա ում գործն է: Սա ում ջրաղացն է:

«Առաջ քո ջրաղացն էր, իսկ այժմ իմը: Ես քեզանից փողով առել եմ:

— Շատ ճշմարիտ է, բայց չէ որ 500 մանէթը մնում է, դեռ չես վճարել:

«Ոչ սուտ ես ասում, ես բոլորը վճարել եմ և ունեւմ քեզանից լիակատար ստացական:

— Ուրեմն դու 500 մանէթը ուրանում ես:

«Ես չեմ ուրանում, ուրացողը դու ես, լիբր, անդգամ. ես քեզ բանտերում փտացնել կը տամ. գիտես, ես ո՞վ եմ:

— Դու. ինձ բանտերում փտացնել կը տաս, գոռաց կատաղած Սարգսրը և մի ակնթարթում խլեց սայլապանի ձեռքից մահակը, գազանաբար արձակուեցաւ Սաշայի վրայ, բռնեց մագերից և մահակի ուժովն հարուածներ կարկտի պէս իրար ետեից թափեց Սաշայի գլխին, քամակին, ոտներին և ամեն տեղ: Սաշա Պետրովիչը, գոռում էր արջի նման, մկրկում այծի պէս, դէս ու դէն էր փախչում, բայց կատաղած Սարգսրի ձեռքից չէր ազատոււմ: Եթէ վարպետների միջնորդութիւնը չը լինէր, գուցէ սաղ չը մնար խեղճը: Ահագին բազմութիւն հաւաքուեցան այդ տեղ և մի կերպ Սաշային ազատեցին Սարգսրի ճանկերից և համարիտ ուշաթափուած դեցեցին կառքի մէջ և տուն հասցրին:

Օրուայ խօսակցութիւնը Սաշայի քօթակն էր: Սրճարաններում, աներում, փողոցներում, հիւրանոցներում ամենայն օր Սաշայի քօթն էին պատմում:

Այդ օրուանից կայէնի հողին մտաւ Սաշա Պետրովիչի մէջ: Շարունակ մտածում էր սպանել Սարգսրին իր վրէժը առնելու համար:

Այնուհետև Սարգսրի թշամիները ամենայն օր հաւաքոււմ էին Սաշա-Պետրովիչի տանը և զրգոում նրան, կատաղած պահում նրա կիրքը, խրախուսում չարագործութեան մէջ:

— Աղա, դու այժմ կենդանի մա՞դ չես. դու այն օրը մեռար, երբ Սարգսրը քեզ ձեծեց: Եթէ ուզում ես կենդանանալ, եթէ ուզում ես պատիւը վերականգնել, պիտի անպատճառ սպանես՝ Սարգսրին, և այն քո ձեռով, փողոցի միջին, հրապարակաւ, կատաղաբար զրգոում էր նրան մի անհոգի ծառայող, որը նոյնպէս մի տարի առաջ մի քանի մահակ կերել էր Սարգսրից և այժմ ուզում էր ուրիշի ձեռքով փուշ քաղել:

— Այո, այո, հաստատում էր սրա խօսքերը մէկ ուրիշը. պէտք է սպանել, անպատճառ սպանել: Եւ վերջապէս հարամ

լինի ձեզ ձեր անունը, ձեր հարստութիւնը, ձեր մեղուկներով փողերը, որ չը կարողանաք մի գիւղացու հախից գալ:

—Սպասեցէք, մի փոքր էլ սպասեցէք. տեսէք, ես նրան ինչպէս փողոցի միջին շան նման քթակել տամ, այնքան խր- փեմ, այնքան խփեմ, որ մի տարի տեղաշորի մէջ պառկած մնայ, պատասխանեց Սաշան:

—Ծեծել տալը դարդակ բան է, Սաշա. դրանով դու չես կենդանանալ և քո ընկած պատիւը չի վերականգնի, միջամտեց մի հայ աստիճանաւոր:

«Այո, այո, սպանել, սպանել այդ կողիտ գիւղացու ֆոտը վերջացնել աշխարհից, շեշտելով պատասխանեց Աւագը: Սա- շայի պատիւը վերականգնելու համար ոչինչ չեմ խնայի: Համ կը սպանեմ, համ կը ծախսեմ, համ կ'ազատուեմ»:

Է

Ամբողջ 25 տարի էր այրի Հեղնարը իր մինուճար Ամ- բակում որդու հետ ապրում էր Տէր-Ղազարի տանը:

Վշտալի այրին, Ամբակումի վեց ամսական եղած ժամա- նակ, կորցնելով իր հարազատ ամուսնուն, ապրում էր այս տան մէջ Տէր-Ղազարի հովանաւորութեան տակ: Սնրախտ Հեղնարը, իր համեստութեան, իր օրինակելի վարք ու բարքի, իր ջանասիրութեան պատճառով, ընդունուած էր այս նահա- պետական տան մէջ որպէս հարազատ մայր, որպէս յարգուած տան տիկին. առհասարակ տնտեսական կառավարչութեան մէջ տրուած էր սրան լիակատար իրաւունք: Այրի Հեղնարը գիշեր ցերեկ կարում էր, կարկատում, եփում, թափում, ամենքին կերակրում, սար գնում, եղ ու պանիր պատրաստում, հաց թխում, երեխաներին պահպանում, հիւրերին հիւրասիրում և այլ տնական զանազան գործեր կատարում:

Ի՞նչ էր այս ողորմելի կնոջ վարձատրութիւնը: Ոչինչ. մի ձեռք հագնելիք և մի փոր հաց:

Ի՞նչ անէր անբախտ այրին. աշխարհի երեսին ոչ մի աղ- գական և պաշտպան չունէր. իսկ Ամբակումը դեռ ջանէլ և հո- վանաւորութեան կարօտ: Այդ պատճառով որպէս այրի կին, զանազան բամբասանքներից ազատ մնալու և իր պարկեշտու- թիւնը անարատ պահելու համար, մտել էր Տէր-Ղազարի հովա- նաւորութեան տակ և գիշեր ցերեկ աշխատում էր, տանում էր հազար ու մի տեսակ դժոխային չարչարանքներ և սպասում էր Ամբակումի մեծանալուն:

Ոչ մի մայր այնքան գորով ու գուժ չունէր իր որդու վրայ, որքան Հեղնարը դէպի իր Ամբակումը: Սիրում էր խե- լագարուածի նման. ինչ սիրել, պաշտում էր, պաշտում: Մի օր ուշ տեսնելիս խեղքը թոցնում էր, խելագարուած էր:

«Ամբակում ջան, բալայ ջան, անո՛ւշ ջան. գանս, հողիս, հրեշտակս, արեւո՛ղ մատաղ, զլիւի՛դ դուրպան, չարք տանեմ...» Սիրահարուածի նման միշտ կրկնում էր խեղճ այրին, թէ Ամ- բակումին տեսնելիս և թէ նրա բացակայ ժամանակ: Աչքը տե- սած ժամանակ, իսկոյն փաթաթւում էր, գրկում, համբուրում, զանազան քաղցր հարցեր տալիս, սիրաշահում, իր մայրական բոլոր խանդն ու գորովը շոյլում, բայց չէր կշտանում: Հեղ- նարի ցաւերը անթիւ էին, նրա վշտերը բազմաթիւ, նրա քա- շած սև օրերը անհամար: Այժմ յոյսը դրել էր իր միակ Ամբա- կումի վրայ, որ մեծանայ և իր մօր վշտերը թեթեւացնէ, նրա սգի քօղը վերցնէ:

Ամբակումը արդէն 24 տարեկան էր: Երիտասարդութեան ամենածաղիկ հասակի մէջ: Դառել էր մի չինարի ծառ, մի յաղթանդամ երիտասարդ: Նա այժմ իր աշխատութեամբ կա- բող էր պահել իր մօրը:

«Տէր-աէր ջան, Ամբակումս այժմ հասած տղայ է, ար- տասուալի աչքերով ասաց Հեղնարը Տէր-Ղազարին, համբուրե- լով սուրբ աջի, ամենախոնարհարար ինդրում եմ, իրաւունք տաք ինձ դուրս գալ ձեր տանից և իմ որդու հետ առանձին ապրել, բայց դարձեալ ձեր հայրական հովանաւորութեան, ձեր հսկողութեան տակ:

—Հեղնար, պատասխանեց Տէր-Ղազարը, քո առաջար- կութիւնը շատ ընական է և օրինաւոր.—Թէև ձեր հեռանալը մեր տանը մեծ կորուստ է և մեզ բոլորիս համար շատ ցաւա- լի. բայց որովհետև քո ցանկութիւնն էլ իրաւացի է, այդ պատճառով պիտի կատարել ձեր առաջարկութիւնը: Ի հարկէ, Հեղնար անա, դու, անա 24 տարի է որպէս հաւատարիմ անտեսուելի ծառայեցիր մեր տան շահերին. այդ պատճառով ես արդէն մեր տղերանց հետ խօսել վճուել ենք, որ նախ Ամբա- կումին մեր տան մէջ նշանենք, հարսանիքը միասին վայելենք, հարսնացուին մի ձեռք տուն ընծայենք և ապա միայն թոյլ տանք ձեզ բաժանուելու մեր տանից: Այս է մեր վճիռը և կար- զազրութիւնը:

Հեղնարը համբուրեց Տէր-Ղազարի աջը և ուրախութիւ- նից լաց եղաւ:

Անցաւ մի քանի ամիս: Զմիռ էր: Տէր-Ղազարի տանը

սովորականից դուրս շարժողութիւն կար: Ասիական զուռնի կլկլոցը և դաւուլի զմբղմբոցը ամբողջ քաղաքը զղրդացնում էր: Զուռնայի կակոսը իր ողևորութիւնը ծայրայեղութեան էր հասցրել:

Ոմանք պարում էին, ոմանք երգում, ոմանք կոնձում: Հանդիսականների ուրախութեան չափ չը կար: Ամենից շատ ուրախ էր այդ օրը վշտալի Հեղինարը: Ա՛յնքան ուրախ էր, այնքան զուարթ, որ քիչ էր մնում, թեև առնի, թռչի: Նրա վշտալի սգաւոր սիրտը, մօտ բաան և հինգ տարի ողբալուց յետոյ, այսօր ջնձում, ուրախանում էր, որովհետև Ամբակումի հարսանեաց առաջին երեկոն է. թագաւորն ու թագուհին նոր են պսակից եկել:

Տէր-Ղազարը գինու բաժակը ձեռին օտի կանգնեց: Կանգնեցան և հանդիսականները:

— Լռեցէք, հրամայեց սեղանի կառավարիչը, տէր-հայրը խօսում է:

«Աչքդ լոյս, Հեղինար անա, երկու նորապսակիների կենացը. անթառամ մնան այդ ծաղիկները: Աստուած նրանց միասին խորին ծերութեան արժանացնէ: Դու, Հեղինար անա, որպէս հարազատ մայր, 24 տարի մեզ խնամեցիր, մենք բոլորս քո ձեռքի աշխատանքը վայելեցինք, քո մայրական խնամքին արժանացանք: Ուրախութեան ժամանակ մեզ հետ ուրախակից ես եղել, ցաւերի ժամանակ մեզ հետ ցաւակից: Գիտեմ երկար ժամանակ է որ հազարաւոր վշտերի, նեղութիւնների, տառապանքների և անբախտութիւնների մէջ մաշուել ես և աշխարհի զանազան տեսակ ձախորդութիւնների ուլկիանոսի կատաղի ալիքների հետ կտուելով այսօր ողջ և առողջ նաւահանդիստ ես դուրս գալիս: Ուստի օրհնում եմ քեզ և քո նորապսակ զաւակների կեանքը. ցանկանում եմ ձեզ այսուհետեւ կատարեալ երջանկութիւն և անսպառ ուրախութիւն: Թէև կարճ ժամանակից յետոյ դու քո փոքրիկ գերդաստանով պիտի բաժանուես այս տանից, բայց այդ բաժանումը պիտի լինի միայն անձամբ, իսկ սրտով և հոգով մենք կը լինենք միշտ անբաժան: Դու դարձեալ այս օջախի մայրն ես և մեր բոլոր գերդաստանը քո զաւակները...»:

Վերջին խօսքերը տէր հայրը առանց արտասուքի, առանց յուզուելու չը կարողացաւ արտայայտել:

«Կեցցեն, կեցցեն նորապսակեալները. կեցցէ Տէր-Ղազար հայրը. կեցցէ Հեղինար անան, ազազակեցին ամեն կողմից սեզանակիցները: Ուռն, ուռն, ուռն, գոռում էին ամեն կողմից և թնդացնում դահլիճը:

Դաւուլչին ու զուռնաչին կրկնապատիկ ողևորուեցին: Կրկին սկսուեցաւ կենդապար, եայլի, շապանի, շորոր, լեզգինկա, թարս պար, երգեր, զուարճախօսութիւններ, հանաքներ:

Հարսանիքը դուրս եկաւ փողոց: Դաւուլչին ու զուռնաչին մի գեղեցիկ եղանակ ամելով առաջից գնում էին: Քաւորը, Սարգարը, Ամբակումը, Տէր-Ղազարի եղբայրները և բարեկամները գնում էին զուռնաչու ետևից ուրախութիւն անելով: Ամբակումը, այդ նորապսակ թագաւորը, Հեղինարի հրեշտակը, նրա անթառամ ծաղիկը դեռ պսակի նարօրը չէինքին, դեռ ձեռքերը հինարած, գնում էր բոլորի ետևից: Քաւորին ճանապարհ են դրում:

Որպէս զի նորապսակ թագաւորը չը մրսի, Սարգարը իր ետփունջին դրեց Ամբակումի վրայ:

Այս ընդհանուր ուրախութեան ժամանակ, մի շար ողի ուրուականի նման, շար օձի պէս, ստուերների միջից, պատերի տակով, սուս, փուս սողում էր մեր ուրախ հանդիսականների ետևից, զմնում էր նրանց և աչքերը չորս արած որոնում էր մէկին, և այդ մէկը, ինչպէս առաջուց տեղեկութիւն հաւաքել էր, եփուեցով պիտի լինէր: Չարագործը թագնուեց մթութեան մէջ մի պատի տակ, մի նեղ անցքի մօտ, որտեղից բոլոր հանդիսականները մի մին պիտի անցնէին: Բոլորը հարբած բղաւում, երգում, և զանազան ուրախութիւններ անելով գնում էին և ոչ ոք չէր նկատում թէ իրանց շուրջը ինչ շարագործութիւն է պտուում: Ահա շարագործը գտաւ իր որոնած ուսը և առանց վարկեան կորցնելու արձակեց ատրճանակը: Անգութ գնդակը դիպաւ Ամբակումի ուղիղ ճակատին և այդ չինարի ծառը, այդ նորապսակ թագաւորն անշունչ փոռեց գետին:

Խեղճ Ամբակում, անմեղ զոհ, Սաշա Պետրովիչը քեզ չէր որոնում, այլ Սարգարին, իր սխերիմ թշնամուն, իրան խայտառակողին, բայց չփոթութեան մէջ, չը կարողացաւ որոշել Ամբակումը Սարգարից: Չարագործին հասկացրել էին որ Սարգարը ետփունջով է. Սաշան էլ անկիւնից ատրճանակը ետփունջովի վրայ արձակեց:

Զուռնայի ձայնը կտրուեցաւ, ուրախութիւնը սուգ գառաւ: Հարբածները սթափուեցին:

Անբախտութեան լուրը հասաւ անբախտ Հեղինարին: Ո՛վ մայր է, թող զգայ նրա ցաւը, ո՛վ ծնող է, թող հասկանայ նրա վիշտը:

Քսան և չորս տարուայ սգի քօղը դեռ նոր էր դէն զրել, բայց այժմ աւելի խաւար աւելի թանձր սև քօղ քաշեցին նրա

գլխին: Վշտալի այրին իր այրի հարսի երեսին ամեն անգամ մտիկ անելով այրուում, խորովում, հրդեհը ընկնում էր և ամբողջ մարմինը լափում: Անբախտ այրի. մի ժամ առաջ պարում էիր և կարծում էիր թէ մի քանի օրից յետոյ առանձին տուն կը շինես և վերջին օրերդ հանգիստ կ'անցկացնես քո փոքրիկ և անուշ գերդաստանի հետ, միթէ չը գիտէիր թէ սև ճակատագիրը վճռել է, որ դու տանջանքների մէջ վերջացնես քո բազմաչարչար կեանքը...

Ը

Այս քստմնելի եղեռնագործութիւնը սաստիկ գրգռեց ժողովրդին: Բոլորը կատաղած էին, բոլորը զայրացած: Եթէ ոստիկանութեան միջամտութիւնը չը լինէր, արդար բարկութեամբ գրգռուած ամբոխը տակն ու վրայ պիտի անէին Սաշայի տունը իր գլխին:

Իսկ չարագործը վստահ իր ոսկու կոյտի վրայ, փողոցի միջին, ահագին բաղմութեան առաջ մարդ է սպանում իր դաշնակալան հրքերը յաղեցնելու համար:

Հէնց այդ եղեռնագործութեան գիշերը մարդասպանի մօտ, բանտում, հաւաքուած նրա խորհրդակիցները, ծրագիր էին կազմում, թէ ինչպէս արդարացնեն մարդասպանին:

—Մի վախենար, Սաշա, քան ինչ որ, ոչինչ չեն կարող անել, մենք քեզ կ'օգնենք, խրախուսում էր մարդասպանին բարոյագէս փչացած մի ծառայող:

Եւ կորկոտնաց գերդաստանը ոսկու պարկի բերանը լայն բաց արաւ և առանց ան ու ձախ նայելու շտապարար սկսեց շաղ տալ և բաղմաթիւ մարդիկ կաշառել, սուտ վկաներ ճարել, կեղծ հանցամանքներ ստեղծել:

Անցկացաւ մի տարի: Նշանաւոր քաղաքներից մէկում, մի հոյակապ շինութեան առաջ խոնուած էր ահագին բաղմութիւն: Ամենքը աշխատում էին ներս մտնել, բայց շատերին չէր յաջողւում, որովհետև շինութեան ներսը այնքան էին լցուել, որ ասեղ քցելու տեղ չը կար: Այս շինութիւնը քրէական յանցանքների ամենաբարձր դատարանն էր: Այդ օրը այդտեղ քննուում էր մարդասպան Սաշայի գործը: Ամենքը անհամբեր սպասում էին գործի վախճանին:

—Ի հարկէ կազատուի, պնդում էին մի քանիսները:

Ենդբայր, կաշառքը մութ տեղը լոյս կը ապ, աւերա-

ցնում էին միւսները: 25 հազար մանէթ միայն վկաներին են տուել, հազար միւսները որքան են կերել, Աստուած գիտէ:

—Եղբայր, հրաւիրուած է Ռուսաստանի ամենահռչակաւոր փաստաբանը Սաշային պաշտպանելու համար, ասում էր միւսը:

Եւ, արդարև, պերճախօս փաստաբանի շնորհիւ Սաշան յաւիտենական աքսորի փոխանակ դատապարտուեց միայն մի տարի բանտարկութեան...

Բայց ինչ եղաւ Հեյնարը, այն անբախտ վշտալի այրին, Ամբակումի թշուառ մայրը: Ամբողջ եօթը տարի սգի շրթերի մէջ անխ, բալա ջանք վայվոյով գերեզման մտաւ...

Ս. Տ.-ՄԵԼՔԻՍԵՂԵԿԵԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ԳՈՐԾԸ ԱՏՐՊԱՏԱԿԱՆՈՒՄ

Որքան Ատրպատականի հայերի անտեսականը, նոյնքան էլ և նրանց կրթական գործը, լուսաւորութեան ենդիրը անմխիթար դրութեան մէջ է գտնուում:

Ատրպատականի շատ գաւառամասերում հայ ժողովուրդը այն աստիճան ձուլուել է տիրող տարրերին, որ գրեթէ մոռացել է իր մայրենի լեզուն, կորցրել է ազգայնական առանձնայատկութիւնները. շատ տեղերում խօսում են աղաւաղուած հայերէնով, իսկ մի երկու գաւառներում խօսում են թուրքերէն կամ քրդերէն: Քիչ չեն և այնպիսի գիւղերը, ուր քահանայ անգամ չը կայ, և նրանք, քահանայ պէտք լինելիս, բերում են մօտակայ գիւղերից կամ քաղաքներից:

Ամբողջ Ատրպատականում միմիայն Թաւրիզն է կրթութեան կողմից քիչ ու շատ նախանձելի վիճակ ներկայացնում: Դպրոց իր ճիշտ և իսկական նշանակութեամբ վերցրած միայն Թաւրիզումն ենք հանդիպում: Բայց միայն Թաւրիզով ինչ կարող ենք անել:

Այսպիսի անմխիթար դրութիւն է ներկայացնում ոչ միայն Ատրպատականի, այլ և ամբողջ պարսկահայերի կրթական գործը: Ժողովուրդը անտարբեր է, նա չէ հասկանում, և չի էլ կարող ըմբռնել, դպրոցի և կրթութեան իսկական նշանակութիւնը, նա, ինչպէս ամեն գործում, կրթական հիմնարկութեան մէջ էլ շահ է որոնում: Հերիք է, որ տղան սովորեց գրել-կարդալ, հօ վարդապետ չէ լինելու. մէկ-մէկ նամակ գրի, կարողանայ ըր հաշիւը պահել և բաւական է. ահա այդպէս է մտածում ոչ միայն գաւառացի հայը, այլ և Թաւրիզցին:

Այս բոլորի վրայ եթէ աւելացնենք և այն, որ միշտ էլ գաւառներում լաւ և ոգևորուած գործիչների զգալի բացակայութիւն է եղել, այն ժամանակ, կարծում ենք, պարզ կը լինի մեզ թէ ինչու այսպիսի աննախանձելի և վատթար վիճակի մէջ է կրթական գործը:

Ln

2013

13691

